

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ! ПРАКТИКИ

Микола ЛУКАШЕВИЧ, Володимир РЯБЧЕНКО

ПРОБЛЕМА ЦІЛІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ВНЗ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті на основі критичного аналізу біологізаторської концепції, соціологізаторського підходу та біосоціальної концепції щодо інтерпретації феномена людини зроблено обґрунтування і зміщено акценти на сприйняття особистості людини як біопсихосоціальної цілісності. Це створює теоретичне підґрунтя для системного підходу у забезпеченні соціалізації особистості студента через соціокультурне середовище вищого навчального закладу.

Одна з важливих функцій філософії у вищому навчальному закладі полягає в спрямуванні всього циклу гуманітарних дисциплін на впровадження в навчально-виховний процес ідей гуманізму, що забезпечує

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ І ПРАКТИКИ

гуманістичну спрямованість процесу соціалізації студентства, на ґрунті сучасної світової гуманістичної науки.

Зрозуміло, що подібний вплив філософії має орієнтуватися не лише на загальносвітові досягнення філософської думки, але й враховувати, з одного боку, особливості студентів ВНЗ того чи іншого професійного спрямування, а із другого — специфіку природного й соціального оточення, у якому відбувається процес їх соціалізації.

Таку обумовленість необхідно відповідно враховувати у філософському забезпеченні соціально-виховної роботи, спрямованої на успішну соціалізацію студентства у ВНЗ. Пріоритетними при цьому стають проблеми: сутності й сенсу життя людини, взаємодії людини з навколишнім середовищем та її соціалізації як специфічного процесу такої взаємодії, а також налагодження механізмів управлінського впливу на процес соціалізації у ВНЗ, зокрема, соціально-виховної роботи зі студентами.

Переходячи до розгляду першої із зазначених проблем — сутності людини, слід підкреслити, що на думку відомого психолога Б. Ананьєва проблема людини на кінець ХХ століття перетворилася в загальну проблему всієї науки в цілому, всіх її розділів, включаючи точні й технічні науки¹. При цьому спільною проблемою, над розв'язанням якої працюють дослідники різних наук, є проблема співвідношення біологічного та соціального в природі людини. Визнаючи, що в природі людини присутні елементи як біологічного, так і соціального походження, вчені по-різному оцінюють співвідношення й взаємодію цих складових, а також їх вплив на поведінку людини.

Сукупність різних підходів можна звести до трьох основних концепцій проблеми людини залежно від трактування співвідношення біологічного та соціального: біологізаторська, суто соціальна (соціологізаторська), біосоціальна.

Сутність біологізаторської концепції полягає в тому, що біологічні фактори вирізняють як головні, визначальні в життєдіяльності людини. Одним із прихильників такого розуміння природи людини був З. Фрейд, який звернув увагу на негативні ірраціональні сторони людини, пов'язані з її біологічною природою та психікою. Саме біологічні й, насамперед, сексуальні потреби людини є, як він стверджував, головними в людській природі й «доводи розуму безсилі проти їх пристрастей»². Суспільство намагається обмежити задоволення цих потреб рамками культури, моралі, права. Але при цьому доводиться зважати на те, «що в усіх людей мають місце деструктивні, тобто антисуспільні й антикультурні тенденції, і у великої кількості осіб вони досить сильні, щоб визначити собою їхню поведінку в людському суспільстві»³.

¹ Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. — СПб.: Питер, 2001. — С. 4.

² Фрейд З. Будущность одной иллюзии // Сумерки богов. — М.: Политиздат, 1990. — С. 97.

³ Там само. — С. 96.

Микола Лукашевич, Володимир Рябченко. Проблема цілісного сприйняття особистості

Як бачимо, тут фатальна детермінація психіки людини закладена в її генотипі. Через це вона приречена залишатися в полоні біологічних законів. Отже, будь-яка спроба виховання — цілеспрямованого впливу на процес формування особистості та впливу на її поведінку — приречена на провал.

Неадекватне уявлення про роль біологічного в житті людини властиве й біологічному редукціонізму та біхевіоризму⁴.

Перебільшення ролі фізіологічних механізмів у поведінці людини властиве також представникам вітчизняної науки. Прагнення перенести досягнення великих вчених-природодослідників І. Павлова, В. Бехтерева щодо вивчення умовних і безумовних рефлексів у тварин на життя людини, значною мірою було притаманне й видатному психологу Л. Виготському. Віддаючи належне його праці, у якій обґрунтовано роль соціального у формуванні особистості (і навіть дещо перебільшено роль останньої), слід звернути увагу на явне переоцінювання можливостей радикальної перебудови людської природи, у тому числі й біологічного в людині. Такі підходи — це не лише погляди, що залишилися в минулому країни. Окремі їх елементи, ідеї зустрічаються також у сучасній науковій літературі. Так, відомий вчений академік М. Амосов, описуючи природу людини, стверджує: «Людина — це стадна тварина з розвиненим розумом, здатним до творчості, за природою — більше погана, ніж добра. Якщо вірити етологам, — гірше мавпи. Радикально переробити її природу можна лише генетичною хірургією, а можливості суспільного виховання доволі обмежені»⁵.

Певна річ, академік М. Амосов не заперечує впливу суспільства на формування особистості, проте вважає, що не слід перебільшувати цього впливу. На підтвердження цієї думки він наводить аргумент неістотності змін у мотивах людини за тисячоліття її розвитку. «Задоволення потреб залишилося основним змістом життя. Змінилось їх співвідношення та й то не в усіх. Головними залишаються — харчування, розмноження, сім'я, спілкування, допомога близьким, захист від небезпек, інформація, розваги. Для дуже небагатьох — творчість, функція керування іншими людьми»⁶.

Ці твердження мають особливе значення на тлі відходу суспільства від соціологізаторського розуміння людини як суто соціальної, предметно-діяльнісної істоти, як носія суспільних співвідношень. «Спочатку й до кінця особистість — це явище соціальної природи, соціального походження. Мозок же лише матеріальний орган, за допомогою якого особистість здійснюється в органічному тілі людини, перетворюючи це тіло в слухняне, легко кероване знаряддя»⁷ — стверджує Е. Ільєнков, розкриваючи майже повний зміст суто соціального підходу до людини — іншої крайньої точки зору (нарівні з біологізаторською). — «Як бачимо, прихильники цього підходу категорично відкидають наявність якихось біологічних рис у природі людини та їх вплив на її поведінку. Людині, вважають вони, властиві

⁴ Торндайк Э. Процесе учения у человека. — М., 1935. — С. 20.

⁵ Амосов Н. М. Мое мировоззрение // Вопросы философии. — 1992, №6. — С. 56, 60.

⁶ Там само. — С. 60, 62.

⁷ Ильєнков Э. В. Что же такое личность? // С чего начинается личность. — М., 1983. — С. 328.

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ І ПРАКТИКИ

лише соціальні характеристики поведінки»⁸. При цьому людська особистість, психіка, потреби й здібності розглядаються лише як продукт суспільства, як результат зовнішніх соціальних впливів. Психіка в такому контексті — це «сукупність суспільних відносин, перенесених усередину, що стали функціями особистості та формами її структури»⁹. Звідси недалеко до уявлення про людську особистість у вигляді «індивідуальної сукупності людинофункціональних органів» або ж тілесної організації «того колективного тіла (ансамблю соціальних відносин), часточкою й органом якого є кожний окремий людський індивід»¹⁰.

Тож соціологізаторський підхід до розуміння природи людини, незважаючи на його уявну привабливість для використання у виховних цілях, не призвів до очікуваного результату. Серед характеристик, що обмежують його можливості щодо адекватного уявлення сутності людини можна виділити такі¹¹:

1. Перебільшення ролі найвищих соціальних впливів на людину;
2. Абсолютизація ролі соціального стосовно психіки людини;
3. Ігнорування індивідуального рівня буття людини;
4. Ігнорування індивідуальних відмінностей людей.

Як бачимо, ані біологізаторська, ані соціологізаторська концепції не в змозі дати наукові пояснення природи людини, і, насамперед, через свою однобічність. «Людина та її історія, — зазначав видатний соціолог Питирим Сорокін, — виявляються надто складними явищами, найскладнішими у світі. Пояснити їх за допомогою якогось одного принципу — справа безнадійна. Звідси — хибність і безнадія всяких моністичних теорій, що роблять спроби пояснити історію та діяльність людей за допомогою одного фактора»¹².

У прагненні подолати однобічність і об'єднати раціональні елементи кожної з розглянутих крайніх позицій виникла біосоціальна концепція людини.

У цій концепції людська природа розглядається як біосоціальна. Людина при цьому розглядається як істота, що живе за біологічними та соціальними законами. У ній існують як соціальна (головна), так і повноцінна біологічна сторони, які перебувають у стані діалектичної єдності. «Унікальність природи людини, — підкреслює Т. Корсаєвська, — виражається в тому, що процес розвитку підпорядковується й законам суспільним, і законам живої природи, хоча й опосередкованим впливом суспільства»¹³.

⁸ Орлов В.В. Социальная биология (к разработке концепции) // Соотношение биологического и социального. — Пермь, 1981. — С.16.

⁹ Выготский Л.С. Развитие высших психологических функций. — М., 1960. — С. 198-199.

¹⁰ Ильенков Э.В. Знач, твор. - С. 328, 330, 335.

¹¹ Кузнецов Н.С. Человек: потребности и ценности. — Свердловск: Изд-во при Уральском университете, 1992. — С. 38.

¹² Сорокин П.А. Доступный учебник по социологии. Статьи разных лет. — М.: Наука, 1994. -С. 181-182.

¹³ Корсаевская Т.В. Соотношение биологического и социального в человеке. — М., 1975.

Микола Лукашевич, Володимир Рябченко. Проблема цілісного сприйняття особистості

Представники даної концепції, погоджуючись щодо єдності біологічного та соціального в природі людини, по-різному розуміють те, як ця єдність реалізується. Розглянемо ці варіанти:

— біологічне в людині — це все, що пов'язане з організмом і його функціонуванням, а соціальне — все, що пов'язане зі свідомістю¹⁴

— біологічна сутність людини — у ній самій, а соціальна — у системі її соціальних відносин¹⁵;

— біологічне — це те, що сформувалося в людині до народження, а соціальне — після народження;

— в одній системі координат (зв'язків) людина постає як істота біологічна (індивід), а в іншій — як соціальна (особистість)¹⁶;

— за концепцією соціобіологів, існує дві сутності людини — біологічна (дія спадковості) і соціальна (дія середовища)¹⁷.

Неважко помітити, що в усіх розглянутих варіантах біологічне та соціальне в людині існують як відносно самостійні, паралельно співіснуючі складові. Зв'язок, взаємодія між ними існують, проте часто такою констатацією все й обмежується. Не прояснює цей взаємозв'язок і типологізація особистостей на основі співвідношення в них біологічного та соціального, а також розрізнення чотирьох типів:

— соціально й біологічно повноцінний;

— соціально повноцінний при біологічній неповноцінності;

— біологічно повноцінний при соціальній неповноцінності;

— соціально й біологічно неповноцінний¹⁸.

Як бачимо, хоча біосоціальна концепція й має переваги порівняно з біо-та соціологізаторською, та все ж не дає зрозумілої відповіді на те, яким чином соціальне й біологічне в людині взаємодіють. Недостатньою мірою зрозуміло, якою є їх роль у механізмах поведінки людини. Зрозуміло, що без адекватного наукового уявлення про природу та механізми взаємодії біологічного й соціального в життєдіяльності людини, важко розраховувати на ефективність процесу цілеспрямованої зміни поведінки — виховання. Потрібні універсальніші, комплексніші підходи до дослідження людини, суб'єкт-об'єкта виховання. Цим вимогам найбільшою мірою відповідає системний підхід.

Бачення людини як складової біопсихосоціальної системи дає змогу адекватніше уявити механізми її поведінки, зрозуміти, що в їх основі лежать її біологічні, психологічні й соціальні потреби. Заслужовує на увагу модель людини як живої, багаторівневої, соціальної, саморегулюючої, відкритої системи¹⁹.

¹⁴ Петленко В.П. Философские вопросы теории патологии. — Л., 1968. — С. 116.

¹⁵ Царедворцев Г.И., Полис А.Ф. Социальные проблемы медицины. — М., 1968. — С. 38.

¹⁶ Косарев А.Ф. К философскому пониманию человека // Соотношение биологического и социального в человеке. — М., 1975. — С. 42.

¹⁷ Рьюз М. Философия биологии. — М., 1977.

¹⁸ Кряжев П.Е. Социологические проблемы личности: Автореф. дис. д-ра филос. наук. — Новосибирск, 1968. — С. 8.

¹⁹ Хомич И.И. Человек — живая система: Естественнонаучный и философский анализ. — Минск: Беларусь, 1989. — С. 70-94.

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ І ПРАКТИКИ

При цьому поведінка розглядається як інтегрована, спрямована на збереження й відтворення її життєдіяльності відповідь усіх структурних рівнів особистості на зміни в системі «людина-середовище», спрямована на збереження й відтворення її життєдіяльності. Подібна модель виступає в ролі однієї з найбільш вдалих спроб поєднати біологічне, психічне й соціальне в людині, представити її поведінку як інтегрований результат впливу всіх рівнів «людини-системи» — структурного, функціонального, психічного, свідомісного та поведінкового. Більше того, кожен акт поведінки може бути представлений як елемент взаємодії з довкіллям, тобто акт соціалізації людини. Звичайно, такий підхід потребує подальшої розробки й уточнення, хоча його використання для досліджень проблем виховання й соціалізації виглядає досить перспективним. До того ж він добре узгоджується з концепцією соціалізації, яка ґрунтується на єдності трьох рівнів адаптивної поведінки — біологічного, психологічного й соціального — при провідній ролі останнього 2.

При цьому адаптація розуміється як специфічна взаємодія людини й навколишнього середовища для освоєння нової ситуації. Вона є складовим елементом механізму соціалізації, що протікає як сукупність адаптацій до різноманітних життєвих ситуацій, у процесі яких нагромаджується соціальний досвід, засвоюються суспільні норми й цінності. Кожна адаптація збагачує цей досвід, робить людину більш соціалізованою, що, у свою чергу, полегшує подальшу її адаптацію.

За допомогою адаптивно-розвиваючої моделі соціалізації відкриваються додаткові можливості для корекції цілей і функцій соціальної роботи як одного з механізмів соціалізації. Вони зумовлені:

- можливостями орієнтації в цій роботі на цілісну людину з урахуванням конкретного стану й відхилень на кожному з рівнів — біологічному, психічному й соціальному;

- забезпеченням її комплексності, оскільки модель соціалізації охоплює всі сфери життєдіяльності людини, практично збігаючись з усіма напрямками соціально-виховної роботи;

- забезпеченням її диференційованості шляхом узгодження форм і методів із періодами соціалізації;

- підвищенням адаптивного потенціалу людини, що особливо важливо в час радикальних змін;

- можливостями безперервної соціально-виховної роботи в контексті процесу соціалізації, яка продовжується протягом усього життя людини.

Звичайно, окреслені вище деякі можливості залучення досягнень гуманітарних ідей не претендують на завершеність чи вичерпність. Вони можуть розглядатись як один із варіантів використання сучасних досягнень гуманітарних дисциплін у теорії й практиці соціально-виховної роботи. Однак навіть такий розгляд дає підстави для висновку, що шляхи гуманізації виховання пролягають, насамперед, через використання досягнень психології, соціології, українознавства, екології та інших соціально-гуманітарних дисциплін за умови їх адекватного філософського сприйняття.

Микола Лукашевич, Володимир Рябченко. Проблема цілісного сприйняття особистості

Николай Лукашевич, Владимир Рябченко. Проблема целостного восприятия личности студента в контексте социокультурной среды высшего учебного заведения: социально-философский аспект

В статье на основе критического анализа биологизаторской концепции, социологизаторского подхода и биосоциальной концепции относительно интерпретации феномена человека обоснованы и смещены акценты на восприятие личности как биопсихосоциальной ценности. Это создает теоретическую основу для системного подхода в обеспечении социализации личности студента через социокультурную среду высшего учебного заведения.

Mykola Lukashevich, Volodymyr Ryabchenko. The Problem of Entire Perception of the Student Personality in the Context of Higher Educational Establishment's Social and Cultural Sphere: (Social and Philosophical Aspect)

The biological conceptions, sociological approach, biological and social conceptions of person were reconsidered from the critical point of view in the given paper. The accent was displaced on the personality's perception as biological and psychosocial value. This position is qualified as the theoretical base for system approach to providing of student socialization in the context of higher educational establishment's social and cultural sphere.